

KANNANOTTO

VIITE: KELAN AJANKOHTAISTIEDOTE PALVELUNTUOTTAJILLE 1/2024 JA KELAN UUTISKIRJE TULKKAUSPALVELUN ASIAKKAILLE

Me allekirjoittaneet järjestöt haluamme kyseenalaistaa Kelan yksipuolisesti tekemän tarkennuksen tulkkauspalvelun järjestämisestä.

Kela on informoinut palveluntuottajia uudesta tulkinnastaan, jonka mukaan jokaiseen tulkkaukseen vaaditaan paikalle kolmas osapuoli. Asiakasjärjestöille on tullut useita asiakasyhteydenottoja, joissa ihmetellään, miksi Kela kieltäytyy järjestämästä aiemmin normaalisti toiminutta tulkkausta (esim. lapsen tv-ohjelmien katselu, webinaaritallenteen katselu, oppitunnilla näytetyt videot). Kela tiedotti asiakkaita 18.3.2024 uutiskirjeessään (<https://www.kela.fi/henkiloasiakkaat/6140389/tulkkausta-arjen-vuorovaikutukseen-5-vinkkia-vammaisten-tulkkauspalvelun-kayttajalle>) mutta on tehnyt linjaukseen liittyviä kielteisiä päätöksiä yksittäisille asiakkaille jo ennen asiasta tiedottamista.

Kelan välityskeskus kieltäytyi uuden linjauksen mukaisesti järjestämästä tulkkausta asiakkaan tarpeisiin ennen julkista tiedottamista käytäntöjen muuttumisesta. Linjauksen muuttaminen ja siitä tiedottamisen viive rikkoo hallintolain (434/2003) hyvään hallintoon kuuluvia periaatteita

- luottamuksensuoja - asiakkaalla on oikeus odottaa viranomaiselta oikeita ja lain mukaisia päätöksiä sekä luottaa siihen, että päätökset ovat pysyviä,
- yhdenvertaisuus - uusi linjaus ei kohtele kaikkia asiakkaita yhdenvertaisesti, sillä linjauksesta kärsivät eniten kuurosokeat, kuulonäkövammaiset sekä puhevammaiset. Lisäksi suomenruotsalaista viittomakieltä käyttävät sekä ruotsinkieliset tulkkauspalvelun asiakkaat joutuvat huonompaan asemaan, sillä tekstitykset ovat tavallisimmin vain suomeksi eikä viittottuja osuuksia ole saatavilla suomenruotsalaisella viittomakielellä,
- tarkoitussidonnaisuus - uudelle linjaukselle ei löydy perusteita tulkkauspalvelulaista sekä
- suhteellisuus - uusi linjaus rajoittaa subjektiivista oikeutta käyttää tulkkauspalvelua yksilöllisiin tarpeisiinsa ilman, että rajoitus on välttämätön.

Kelan linjaus rajata tulkkauspalvelun ulkopuolelle kaikki ääni- ja kuvatallenteiden tulkkaus on vastoin tulkkauspalvelulain henkeä ja lainsäätäjän tarkoitusta. Sille ei löydy perustetta tulkkauspalvelulaista esitöineen eikä sitä koskevasta oikeuskäytännöstä tai valvontaviranomaisten ratkaisukäytännöstä. Vammaisten henkilöiden tulkkauspalvelusta annetun lain (133/2010, tulkkauspalvelulaki) tarkoitus 1 §:n mukaisesti edistää vammaisen henkilön mahdollisuuksia toimia yhdenvertaisena yhteiskunnan jäsenenä. Tulkkauspalvelulain 5 §:ssä todetaan, että tulkkauspalvelua vamman vuoksi tarvitseva voi käyttää sitä työssä käymiseen, opiskeluun, asiointiin, yhteiskunnalliseen osallistumiseen, harrastamiseen tai virkistykseen. Kuurosokeiden ja kuulonäkövammaisten tulkkauspalveluun kuuluu Kelan oman palvelukuvauksenkin mukaisesti opastus ja kuvailu sisältäen myös ympäristön kuvailun.

Tulkkauspalvelulaki tai sen esityöt (HE 220/2009 vp) eivät sisällä vaatimusta siitä, että tulkkauksen tulisi aina olla kaksisuuntaista eli keskustelua luonnollisen henkilön kanssa. Hallituksen esityksen johdantotekstissä lainsäätäjä kuvailee tulkkauspalvelun merkitsevän mahdollisuutta yhdenvertaisuuteen sekä lain turvaavan kielellisiä ja osallistumisen oikeuksia (s. 5, korostukset lisätty):

”Vuorovaikutus toisten ihmisten kanssa on keskeinen ihmisen käyttäytymiseen, kehittymiseen ja toimimiseen liittyvä tekijä. Kommunikaatio kehittyy vuorovaikutuksessa ja ajattelu jäsentyy kielen avulla. **Tulkkauspalvelulla on keskeinen merkitys lain soveltamisalaan kuuluvien vammaisten henkilöiden kielellisten ja osallistumisoikeuksien turvaajana. Vuorovaikutuksen mahdollisuuksien ulkopuolelle jääminen puolestaan vähentää mahdollisuuksia toimia itsenäisesti ja täysivaltaisesti.** Kommunikaation puute johtaa eristymiseen ja vaikuttaa merkittävästi syrjäytymiseen: opiskelu, työllistyminen, omien asioiden hoitaminen ja kaikinainen osallistuminen voivat olla uhattuja, jopa poissuljettuja.

Toimiva vuorovaikutus edellyttää mahdollisuutta sekä viestin tuottamiseen että sen vastaanottamiseen. Vuorovaikutuksen apua voidaan siis tarvita kommunikaation eri ulottuvuuksiin. Kieli on oleellinen vuorovaikutuksen väline. Puhutut kielet, viittomakielet sekä erilaiset puhetta tukevat tai korvaavat menetelmät

ovat vuorovaikutuksen perusta. Kommunikaatiota edistävät keinot ja menetelmät ovat viime aikoina kehittyneet suuresti ja lisänneet hyvinkin vaikeasti vammaisten henkilöiden mahdollisuuksia itseilmaisuun ja vuorovaikutukseen.

Eri kieltä puhuvien ja erilaisia kommunikaatiotapoja käyttävien henkilöiden välillä tarvitaan tulkkausta kommunikaation onnistumiseksi. Tulkkauspalvelu on tärkeässä roolissa viittomakielisten, kuulovammaisten, kuulonäkövammaisten ja puhevammaisten henkilöiden integroitumisessa puhekielisen enemmistön luomaan ympäristöön. Tulkkausta tarvitsevat sekä viittomakieliset, kuulovammaiset, kuulonäkövammaiset ja puhevammaiset että puhekieliset henkilöt keskinäisen kommunikoinnin onnistumiseksi. **Tulkkauspalvelu merkitsee mahdollisuutta yhdenvertaisuuteen.**”

Lisäksi hallituksen esityksessä määritellään esityksen tavoitteet (s. 14-15) näin:

”Tämän tavoitteen taustalla vaikuttaa kuitenkin vahvasti **vammaisuuden liittyvän lainsäädännön kehittämisen yleinen tavoite lisätä vammaisten henkilöiden yhdenvertaisuutta ja itsenäisyyttä sekä parantaa heidän mahdollisuuttaan osallistua yhteiskunnan eri toimintoihin.** Esitys konkretisoi osaltaan vammaispoliittisessa selonteosta vuodelta 2006 ilmeneviä suomalaisen vammaispolitiikan lähtökohtia, joita ovat **vammaisten henkilöiden yhdenvertaisuus, oikeus osallisuuteen sekä oikeus tarpeellisiin palveluihin ja tukitoimiin.**

Esityksen tavoitteena on edistää tulkkauspalvelua tarvitsevien vammaisten henkilöiden yhdenvertaisuutta ensinnäkin suhteessa vammattomiin henkilöihin, jotta heidän oikeutensa ja mahdollisuutensa osallistumiseen ja tiedonvälitykseen sekä vuorovaikutukseen toisten ihmisten kanssa toteutuisivat nykyistä paremmin. Tavoitteena on myös lisätä tulkkauspalvelua tarvitsevien vammaisten henkilöiden keskinäistä yhdenvertaisuutta asuinpaikasta riippumatta, kun kuntien vaihtelevan käytännön sijaan Kansaneläkelaitos vastaa tulkkauspalvelun järjestämisestä yhtenäisin perustein ja käytännöin koko maassa. Yhdenvertaisuuden lisääntyminen koskee tulkkauspalvelun käyttäjien lisäksi myös tulkkeja, joita kunnat kohtelevat keskenään eri tavoin.

Esityksen tavoitteena on myös korostaa tulkkauspalvelun merkitystä ja luonnetta selkeästi erillisenä kokonaisuutena vammaispalvelujen joukossa. Tulkkauspalvelulla turvataan oikeutta itseilmaisuun ja vuorovaikutukseen yhteisön kanssa. Tämän vuoksi esityksellä pyritään vahvistamaan tulkkauspalvelun asemaa pikemminkin kielellisenä oikeutena kuin sosiaalihuollon palveluna. **Näiden perus- ja ihmisoikeuksien toteutumisen kannalta olennaisten piirteiden vuoksi tulkkipalvelut ovat olleet yksi sosiaalihuollossa niitä tarvitseville vaikeavammaisille henkilöille tarkoitetuista subjektiivisista oikeuksista. Tulkkauspalvelu ei ole korvattavissa millään muulla palvelulla.**

Tulkkauspalvelussa on selkeästi rajattavissa oleva käyttäjämäärä, mutta palvelun merkitys on sen käyttäjille elintärkeä.”

Tulkkauspalvelulain 4 §:n yksityiskohtaisissa perusteluissa (s.25) todetaan yksiselitteisesti:

”**Tulkkaus on tarvittaessa kaksisuuntaista.**”

Tulkkauksen ei siis edellytetä olevan osapuolten välistä reaaliaikaista vuorovaikutusta, vaan se voi olla myös yksisuuntaista viestin vastaanottamista. Perusteluissa (5 § tulkkauspalvelun edellytyksistä) tarkennetaan asiaa näin (s. 27-28):

”Vaikeavammaisuuden raja ei tulkkauksessa muutoinkaan ole samalla tavalla merkittävä kuin esimerkiksi kuljetuspalveluissa, koska **tulkkauspalvelulle ei ole vaihtoehtoista palvelua eli se ei ole korvattavissa muulla palvelulla.**

Tulkkauspalvelun tarvetta esiintyy sitä vammaisuutensa vuoksi tarvitsevilla henkilöillä kaikissa niissä tilanteissa, joissa tarvitaan vuorovaikutusta toisen ihmisen kanssa. Pykälässä mainituilla elämänalueilla järjestettävän tulkkauspalvelun tulisi siis mahdollistaa vammaiselle henkilölle vuorovaikutus ja osallistuminen yhdenvertaisesti muiden ihmisten kanssa. **Yhdenvertaisuuden toteutuminen edellyttää, että asiakkaalla on oikeus saada tulkkauspalvelua niissä tilanteissa, joissa hän sitä tarvitsee. Tämän vuoksi on tärkeää, että asiakkaalla on oikeus itse määritellä mihin ja missä hän käyttää tulkkiä.**”

”Elämänalueet, joilla tulkkauspalvelua käytettäisiin määrittäisivät palvelunkäyttäjän omien valintojen perusteella. Kyse olisi laajalti erilaisista henkilön omiin valintoihin perustuvista tavanomaiseen elämään liittyvistä toiminnoista. **Tämän vuoksi palvelun järjestämisessä ei tulisi tehdä vammaisen henkilön itsemääräämisoikeutta ja yhdenvertaisuutta rajaavia luokitteluja tai vammaisen henkilön omiin valintoihin perustuvien elämän osallistumisalueiden arvottamista.** -- **Tulkkauspalvelua tarvitaan myös riittävään tiedonsaantiin, joka mahdollistaa tasavertaisen osallistumisen yhteiskunnassa.** Tämän vuoksi tulkkauspalveluun kuuluisi myös aikaisemman soveltamiskäytännön mukaisesti mahdollisuus käyttää kirjallista muotoa tulkaustilanteissa lähdetekstinä eli tekstinä, josta tulkkaus tehdään. **Huomioon olisi otettava myös tilanteet, joissa henkilön suomen- tai ruotsinkielen taito ei riitä kaikenlaisten tekstien lukemiseen, ja esimerkiksi lomakkeiden ja muiden kirjallisessa muodossa olevien viestien sekä viestintävälineiden välittämän tiedon saavutettavuus voi edellyttää tulkkausta.**”

Tulkkauspalvelun tulee mukautua teknologian kehityksen tarjoamiin uusiin mahdollisuuksiin. Viestintävälineet ovat monipuolistuneet ja kehittyneet vuodesta 2010, jolloin tulkkauspalvelulaki astui voimaan. 10 §:n yksityiskohtaisissa perusteluissa (s. 31-32) muistutetaan, keitä varten tulkkauspalvelu on:

”**Asiakkaan yksilölliset tarpeet tulee kuitenkin jatkossakin ottaa huomioon sekä palvelua kilpailutettaessa että yksittäistä tulkkauspalvelua järjestettäessä.** Palvelua kilpailutettaessa asiakkaan yksilölliset tarpeet tulee ottaa huomioon muun muassa edistämällä tulkkauspalvelun laatua. Lisäksi yksittäistä tulkkauspalvelua järjestettäessä voi olla tarpeen poiketa kilpailutusjärjestyksestä esimerkiksi sen varmistamiseksi, että valitulla tulkilla on riittävä ammattitaito vaatimaan tulkaustapahtumaan. -- **Pykälän 2 momentin mukaan tulkkauspalvelua järjestettäessä olisi erityisesti kiinnitettävä huomiota tulkkauspalvelua hakevan ja saavan henkilön oikeuksien toteutumiseen. Säännöksellä varmistettaisiin aikaisemmin kunnan järjestämisvelvollisuuteen kuuluneen palvelun kohdalla asiakkaan kuulemisen ja osallistumisoikeuden toteutuminen tulkkauspalveluasian käsittelyssä.** Tämä tarkoittaisi palvelunkäyttäjän toivomusten, mielipiteiden, edun ja yksilöllisten tarpeiden sekä hänen äidinkieltensä ja kulttuuritaustansa huomioon ottamista tulkkauspalvelua toteutettaessa. Huomioon olisi otettava sekä ruotsinkielisen että saamenkielisen palvelun saatavuus ja myös näiden osalta huolehdittava siitä, että tulkkauspalvelua tarvitseva henkilö saa palvelua äidinkielellään.”

Opiskelutulkkaus määritellään 6 §:n yksityiskohtaisissa perusteluissa laajemmaksi kuin vain opettajan tai luennoitsijan puheen tulkaamiseksi (s.33-34):

”Opiskelutulkkauksessa mahdollisia tulkattuja tilanteita voivat olla esimerkiksi opetustilanteet, ryhmätilanteet, **kirjallisen materiaalin tulkaaminen**, ohjauskeskustelut, opiskeluun kuuluva asiointi, vierailukäynnit **ja itsenäiset tehtävät sekä tiedonhankinta kuten haastattelut ja opetusvideoiden katsominen.** Näitä tilanteita tulisi huomioida tulkaustarpeen arvioinnissa.”

Hallituksen esitys siis antaa asiakkaalle itselleen oikeuden määritellä, mihin ja missä hän käyttää tulkkaa. Nyt Kela ottaa vallan rajata tätä oikeutta toteamalla, että tulkaustilanteen osapuolena tulee aina olla henkilö, jonka kanssa palvelun käyttäjällä on oltava vuorovaikutusta. Tulkkauspalvelulaki on tarkoitettu keskeisesti yhdenvertaisen osallistumisen ja osallisuuden turvaamiseen. Kela sivuuttaa linjauksellaan sekä YK:n vammaissopimuksen (SopS 27/2016) valtiolle tuomat velvoitteet että yhdenvertaisuuslain (1325/2014) viranomaiselle määrittelemät velvoitteet.

Asiaa arvioitaessa tulee muistaa, että Kelan vastuulla on lain 3 §:n mukaan tulkkauspalvelun järjestäminen silloin, jos vammaisen henkilö ei saa riittävää ja hänelle sopivaa tulkkausta muun lain nojalla. Tällaisia tilanteita ovat mm. ne, joissa webinaaritalenne tai oppilaitoksen opintoihin kuuluvat videot ovat kyllä tekstitettyjä mutta eivät tulkattuja. Tekstitysvelvoitteen toteutuminen ei vielä turvaa pääsyä yhdenvertaiseen tiedonsaantiin kaikille tulkkauspalveluun oikeutetuille henkilöille.

Uudella linjauksellaan Kela pyrkii eroon vammaispuolustuslain aikaisen soveltamisen linjasta sekä Kelan palvelun aikaisista vakiintuneista käytännöistä. Järjestämisvastuullisena Kelan tulee tulkkauspalvelulain 10 §:n mukaisesti järjestää nekin palvelut, joita se ei ole erikseen kilpailutuksella hankkinut. Kelan tulee itse järjestää tv- ja radiolähetysten, webinaaritalenteiden, opiskelutulkkauksiin kuuluvien luentotalenteiden, kirjallisten materiaalien ja vastaavien tulkkaus, mikäli hankintojen perusteella sopimuspalveluntuottajat niitä eivät enää saa tehdä. Kela varmisti uusien tulkkausmuotojen nopean kehittämisen pandemian aikana ilman lakimuutosta. Nyt Kela ei kuitenkaan ole

esittänyt asiallisia perusteluja peruuttaa jo kehittyneitä, digiloikan tuomia uusia käytäntöjä - jotka ovat sitä paitsi kustannustehokkaita.

Hankintalain (1397/2016) 110 §:n mukainen suoraankinta tulee olla käytössä myös tämän uuden rajauksen ulkopuolelle jäävissä asioissa, mikäli palvelua käyttävän yksilöllinen tarve sitä vaatii. Hankintalain 108 §:n mukaan Kelan tulee ottaa palvelun käyttäjien tarpeet hankinnoissa sekä määritellä sopimusehdot siten, ettei niistä muodostuu kohtuuttomia tai epätarkoituksenmukaisia seurauksia palvelun käyttäjille. Hankintalain 108 §:n 2 momentin mukaan Kelan tulee ottaa hankinnassa huomioon palvelujen laatuun, jatkuvuuteen, esteettömyyteen, kohtuuhintaisuuteen, saatavuuteen ja kattavuuteen, eri käyttäjäryhmien erityistarpeisiin, käyttäjien osallistumiseen ja vaikutusmahdollisuuksien lisäämiseen sekä innovointiin liittyvät tekijät.

MÄÄRITELMISTÄ

Kielitoimiston sanakirjassa 'osapuoli' on määritelty seuraavasti: "se, joka on osallisena, **mukana jossakin, osallinen**, asianosainen." Lainsäädäntöteksteissä osapuoli voi myös tarkoittaa abstraktimpaa 'taho', valtiota, työnantajaa jne. Kelalla ei ole statusta määritellä suomen kielen yleiskielisiä ilmauksia eikä lainsäädäntöön liittyviä ilmauksia poikkeavasti tai rajoittaa *osapuoli*-sanana merkitysalaa siten, että juuri tulkkauspalvelua koskevassa lakitekstissä se olisi yksinomaan henkilöviitteinen (= "ihminen"). Tulkki ei ole tulkatussa tilanteessa varsinainen, itsenäinen osapuoli vaan on paikalla mahdollistamassa kommunikoinnin ja turvaamassa tiedonsaannin.

Digiaikana Kelan tulkinta tarkoittaa sitä, että Kela valtion viranomaisasemassa olevana syrjii tieteen tahtoen vammaisia henkilöitä, sillä tämän toissijaisenkaan lain myötä tulkkauspalveluun oikeutetuilla vammaisilla henkilöillä ei olisi Kelan näkökulmasta oikeutta osallistua "ei-julkisoikeudellisen/ei-viranomaisen" asemassa olevan työnantajansa järjestämiin webinaareihin, etäkokouksiin, sillä tällaisella ei-julkisoikeudellisella työnantajalla ei ole *ensisijaista velvollisuutta* järjestää kertaluonteisia webinaareja tai verkkoseminaareja viittomakielisinä eikä myöskään tekstitettyinä digipalvelulainkaan velvoittamana, elleivät tallenteet jää verkkoon nähtäville yli kahdeksi viikoksi:

"Lain mukaan suorien video- ja äänilähetysten ei tarvitse olla saavutettavuusvaatimusten mukaisia. **Käytännössä suoralähetystä ei siis tarvitse tekstittää tai kuvailutulkata.** - - Videot ja äänilähetykset, jotka tallennetaan tai upotetaan verkkosivustolle, pitää tehdä saavutettavuusvaatimusten mukaisiksi 14 vuorokauden kuluessa julkaisusta." (<https://www.saavutettavuusvaatimukset.fi/digipalvelulain-vaatimukset/>)

Kela määrittelee tulkkauksenkin tällä linjauksellaan varsin kapeasti. Tulkkaus on perinteisesti määritelty kahden kielen ja kulttuurin välillä tapahtuvaksi viestin välittämiseksi tai kielen sisäiseksi tulkkaukseksi (kuten kirjoitustulkkauksessa). Tavanomaisesti ei ole nähty tarpeelliseksi määrittää, millaisia nämä tilanteet voivat olla, vaikka tulkkauspalvelulaissa näitä kuvauksia onkin, kuten yllä olevista hallituksen esityksen teksteistä voidaan nähdä.

Tekstiksi on tulkittavissa muukin kuin paperiselle lomakkeelle tai sanomalehteen painettu teksti. Verkkotekstit ovat monelle nykypäivänä jopa tärkeämmässä asemassa kuin painettu teksti. Tulkin on saatava kuvailutulkata myös tekstin ohessa olevat kuvat. On kestävämpää rajata ääneen luettu teksti tulkkauspalvelun ulkopuolelle vain siksi, ettei siinä hetkessä ole reaaliaikaista vuorovaikutusta puhujan kanssa.

Vuorovaikutus käsitteenä ei pidä sisällään oletusta vain niistä hetkistä, joissa osapuolet ovat samanaikaisesti paikalla, vaan vuorovaikutus ulottuu myös ajan yli, esimerkiksi tallenteiden välityksellä ja niihin liittyvinä verkkokeskusteluina. Vuorovaikutusta on myös ihmisen ja ympäristön välillä, sillä vuorovaikutus ei ole vain kielellistä. Esimerkiksi kirjoitustulkki kirjoittaa myös ympäristön muita ääniä (esim. poraaminen, kolahdukset, palohälytys, käytävän meteli), ei vain puhujan viestiä. Kuurosokean tulkki kuvailee myös ympäristöä opastaessaan kuulonäkövammaista (esim. opasteet, julisteet, varotoimiin liittyvät merkit ja laitteet). Ilman kuvailua kuulonäkövammaisen ei pysty tekemään itseään koskevia ja oikeaan tietoon perustuvia valintoja (vaikkapa vaalijulisteet ja mainoskyltit kadulla). Ne viittomakielen tulkit, jotka ovat erikoistuneet kuurosokeille tulkkauksen menetelmiin, ovat opastukseen ja kuvailuun koulutettuja ammattihenkilöitä. On kustannustehokasta ja tärkeää, että tulkki saa tehdä työnsä kaikilta osin, sillä mikään muu ammattiryhmä ei sekä tulkaa että opasta ja kuvaile. Ilman tätä tulkkauksen ulottuvuutta kuurosokea henkilö ei voi olla yhdenvertainen ja osallinen yhteiskunnassa.

UUDEN LINJAUKSEN SEURAUKSIA KÄYTÄNNÖSSÄ

1) WEBINAARIEN TULKKAUS

Webinaareihin osallistuminen oikea-aikaisesti ei aina ole asiakkaalle mahdollista, jos Kela ei ole pystynyt järjestämään tulkki webinaariin. Tällöin asiakkaalla tulee olla oikeus saada tulkki webinaaritallenteen katsomiseen, sillä asiakas ei ole itse voinut vaikuttaa siihen, pystyykö hän olemaan webinaarissa osallinen.

Kelan tulee järjestää tulkkaus siinäkin tapauksessa, että webinaarin järjestäjä on tekstittänyt webinaaritallenteen saavutettavuusvaatimusten mukaisesti, sillä kaikki tulkkauspalvelun käyttäjät eivät pysty seuraamaan tallenteiden tekstitystä vammansa vuoksi. Mikäli tulkkausta ei järjestetä, kuulonäkövammaiset, kuurosokeat ja puhevammaiset asetetaan heikompaan asemaan kuin ne tulkkauspalvelun asiakkaat, jotka hyötyvät tekstityksestä. Tekstitys harvoin on saatavilla ruotsiksi, jolloin ruotsinkieliset ja suomenruotsalaista viittomakieltä käyttävät tulkkauspalvelun asiakkaat jäävät tiedonsaannin ulkopuolelle ilman tulkkausta.

Webinaarien tallenteissa on äärimmäisen harvoin jälkikäteen lisätty viittomakielen tulkkaus, joten tallenteet eivät palvele viittomakielisiä tulkkauspalvelun käyttäjiä. Webinaaritekstitys on suomeksi eikä näin ollen viittomakielisen äidinkielellä, jolloin osa olennaisesta informaatiosta voi jäädä ymmärtämättä. Vaikka webinaaritallenne olisikin tekstitetty, taktiiliviittomista käyttävät kuurosokeat eivät silti pysty yhdenvertaisesti seuraamaan tallennetta vaan tarvitsevat tulkin.

On olennaista myös ymmärtää, että työelämässä pysyminen ja työuralla eteneminen vaikeutuvat huomattavasti, jos tulkkauspalvelua käyttävän henkilön pitää odottaa määrittelemätön aika, että webinaaritallenteen tekstitetty versio julkaistaan. Kaikkia webinaaritallenteita ei myöskään tekstitetä, vaan tallenne poistuu verkosta kokonaan kahden viikon sisällä saavutettavuussäännöksiä noudattaen.

2) TV- JA RADIO-OHJELMIEN TULKKAUS

Tulkkauspalvelua on voinut tähän asti käyttää esimerkiksi lastenohjelmien, ajankohtaisohjelmien ja urheilutapahtumien seuraamiseen. Tämä on edistänyt tulkkauspalvelua käyttävien kuulovammaisten, kuulonäkövammaisten, kuurosokeiden ja puhevammaisten yhdenvertaista osallisuutta ja tiedonsaantia. Erityisen tärkeää tämä on ollut tulkkauspalveluun oikeutetuille lapsille, sillä ohjelmatekstitys ei palvele lapsia, joilla ei vielä ole toimivaa ja nopeaa lukutaitoa. Ohjelmien tulkkaus on tarjonnut yhdenvertaisen pääsyn tietoon niissä tapauksissa, kun ohjelmatekstitys on puuttunut.

Yleisradio palvelee erityisryhmiä tekstityksen lisäksi osassa ohjelmistoaan järjestämällä näkövammaisille äänitekstityksen sekä viittomakielisille viittomakielen tulkkauksen lähetyksiinsä. Kuulonäkövammaiset, joilla on kuuloa vielä jäljellä, eivät välttämättä jaksavat pitkäkestoisesti seurata äänitekstitystä. TV-ohjelmassa oleva viittomakielen tulkkaus on tavallisimmin pienenä erillisruutuna kuvan alalaidassa, jota näkövammaisen on näönvaraisesti raskas seurata kuvan koon vuoksi. TV-tekstityskään ei välttämättä palvele kuulonäkövammaista: sitä voi olla liian raskasta seurata tai siinä käytetty kieli olla liian vaikeaa. Monet näkövammaiset henkilöt ovat elämänsä aikana tottuneet seuraamaan radiolähetyksiä ja kuuntelemaan äänilehtiä. Jos näkövammaisen henkilön kuulo heikkenee (esim. iän myötä), radio-ohjelman tai äänilehden kuuntelemiseen voi tarvita tulkkausta.

Kansalaiset osallistetaan radio- ja TV-ohjelmien kommentointiin ja kehittämiseen. Kuuntelijat ja katselijat voivat osallistua ohjelmaan painamalla älytelevisiion kaukosäätimestä tiettyjä nappeja, kirjoittamalla chatiin, soittamalla annettuun puhelinnumeroon tai lähettämällä tekstiviestin tai WhatsApp -viestin. Myös tulkkauspalvelua käyttävillä henkilöillä pitäisi olla mahdollisuus tähän vuorovaikutukseen ja yhteiskunnalliseen vuorovaikutukseen yleensä. Rajaamalla tulkkauspalvelusta ääni- ja videotallenteet pois rajoitetaan tulkkauspalvelua käyttävien henkilöiden mahdollisuutta käyttää yhdenvertaisesti kaikille kansalaisille tarkoitettua palvelua ja asetetaan yhdenvertaisuuslain vastaisesti vammaiset henkilöt heikompaan asemaan. Ylessä on myös laaja ja kasvava arkisto (Yle Elävä arkisto ja Yle Soiva arkisto), jotka ovat yleisön käytössä. Suuressa osassa arkistomateriaalia ei ole tekstityksiä. Tämäkin aineisto pitäisi olla tulkkauspalvelua käyttävien henkilöiden saavutettavissa. Onhan se osa myös heidän historiaansa, ja Yle-erot peritään myös heiltä.

Ohjelmatekstitykset harvoin palvelevat ruotsinkielisiä, sillä tekstitys on tavallisimmin tarjolla vain suomenkielisenä tekstinä. Ohjelmatekstitykset eivät palvele myöskään niitä puhevammaisia asiakkaita, joilla ei ole lukutaitoa tai jotka ovat menettäneet lukutaitonsa. Myös ne, joilla on haasteita puhutun tai kirjoitetun kielen vastaanottamisessa tai joille ohjelmatekstityksen tahti on liian nopea, tarvitsevat tulkkia selkoistamaan ohjelmasisältöä.

Vammaisten päivätoimintayksiköissä Selkokielisten uutisten kuunteleminen ja katsominen kuuluu usein toimintaryhmien päivittäiseen rutiiniin. Kieltämällä tämän tallenteen tulkkauksen Kela vakavasti rajoittaa puhevammaisten asiakkaiden osallisuutta päivätoimintaryhmässä ja laajemmin yhteiskunnassa. Lehdenluku sallitaan tiedonsaannin nimissä kuten tulkkaukspalvelulain mukaan onkin oikein. Nykymuotoisena lehti ei ole vain fyysinen paperilehti vaan voi olla myös verkkolehti. Verkkolehdistä on usein olennainen osa tietosisällöstä videomuotoisena.

Tulkkaukspalvelun tulee olla palvelu, joka mahdollistaa tulkkaukspalvelua tarvitsevien henkilöiden yhdenvertaisen osallistumisen muuttuvassa yhteiskunnassa. Esim. podcastit ovat todella suosittuja ja niitä on hyvin monenlaisia. Niissä myös saatetaan käsitellä ja taustoittaa hyvin ajankohtaisia asioita. Jos tulkkaukspalvelua käyttävän henkilön ei ole mahdollista päästä tutustumaan haluamiinsa ääni- ja kuvataallenteisiin, hän ei pysty suorittamaan kaikkia työhönsä tai opintoihinsa liittyviä tehtäviä. Asialla on myös sosiaalinen ulottuvuus: henkilö ei pysty tietämään, mistä hänen opiskelu- tai työkaverinsa tai ystävänsä keskustelevat. Myös elokuvat ovat usein tärkeä keskustelun aihe. Jos ei ole mahdollista käydä niitä katsomassa, tulkkaukspalvelua käyttävät henkilöt jätetään muille ihmisille yhteisen kulttuurin ja taidemuodon ulkopuolelle.

Henkilö saattaa saada lapsenlapsensa tai ystävänsä tekemän ääni- tai kuvataallenteen tervehdyksenä, tai sukututkija on jakanut verkkosyötteenä ääni- ja videoaineistoja koko suvun saataville. Jos ei ole mahdollista käyttää tulkkaukspalvelua, ei tulkkaukspalvelua käyttävällä henkilöllä ole mahdollisuutta päästä tutustumaan tällaisiinkaan hänelle merkityksellisiin asioihin.

Kielto ulottuu myös matkustamiseen, sillä saavutettavuusveloitteet ovat tuoneet mm. juniin tekstinäytöt, joihin vakiokuulutukset näkyvät tekstinä. Poikkeustilanteiden kuulutukset (esim. juna odottaa vastaantulevaa junaa tai vaihtoyhteyden laiturilla on muuttunut) tulevat vain äänenä, eivät tekstinä. Kuulutuksen kanssa ei ole kommunikaatiota, joten tiukimmillaan tulkittuna tulkki ei saa tätä poikkeustietoa tulkata, ja matkustaminen voi vaikeutua merkittävästi aiheuttaen mahdollisesti tarpeettomia lisäkuluja.

3) OPISKELUIHIN LIITTYVÄT LUENTOTALLENTEET

Oppilaitoksilla on oma velvollisuutensa edistää esteettömyyden ja saavutettavuuden toteutumista. Nykypäivänä osa opinnoista suoritetaan verkkokursseina ja jopa kokonaan luentotalleenteisiin perustuvina kokonaisuuksina. Mikäli myönnettyä opiskelutulkkauksia ei saa käyttää kaikkiin opintokokonaisuuksiin, Kela tosiasiallisesti estää tulkkaukspalveluun oikeutetun valmistumisen ja viime kädessä mahdollisuuden työllistyä. Tulkkaukspalvelulaki ei määrittele, millaista tai minkä muotoista opiskelutulkkauksen tulee olla. Päinvastoin, opiskelutulkkaukseen kuuluvien osien luettelo on hallituksen esityksessä varsin kattava kuten edellä on todettu.

Jo nyt on tapahtunut niin, että kun kesken oppituntia katsotaan jokin opetettavaan aiheeseen liittyvä video, tulkit lopettavat tulkkauksen. Opintoja ei voi suorittaa ilman, että niihin myönnettyä opiskelutulkkauksia toimii kaikilta osin. Palveluntuottajat ovat tulkinneet tilannetta myös toisistaan poikkeavasti, joka asettaa opiskelijat eriarvoiseen asemaan keskenään sen perusteella, mikä palveluntuottaja heille opiskelutulkkauksia tuottaa. Tämä lisää osaltaan opiskelijan kuormitusta ja stressiä, joka voi pidentää opiskeluaikaa.

Kaikessa opiskelussa, mutta etenkin erityistä tukea tarjoavissa oppilaitoksissa verkosta löytyvät materiaalit ja tallenteet ovat olennainen osa opiskelumateriaalia. Opiskeluissa tai työtoiminnassa työohjeet saattavat olla videotallenteen muodossa. Jos niiden tulkkauksen rajataan tulkkaukspalvelun ulkopuolelle, rajataan asiakkaiden yhdenvertaista osallisuutta yhteiskunnassa ja pääsyä tietoon.

Taktiilitulkkauksia tarvitsevilla asiakkailla tulee edelleen olla yhdenvertainen oikeus opiskella. Oppilaitos ei voi taata saavutettavia mediasisältöjä heille eivätkä saavutettavuussäännökset sitä edes edellytä. Tulkkaukspalvelulaki takaa heille tämän saavutettavuuden.

Näillä perusteilla katsomme, että Kelan yksipuolinen vaatimus kolmannen osapuolen osalta ei perustu lakiin ja siksi uusi linjaus tulee kumota välittömästi.

Helsingissä 25.3.2024

Allekirjoittajat:

Aivoliitto ry

Diakonia-ammattikorkeakoulu

Finlandssvenska Teckenspråkiga rf

Humanistinen ammattikorkeakoulu

Kehitysvammaisten Tukiliitto ry

Kehitysvammaliitto ry

Kieliasiantuntijat ry

Kuuloliitto ry

Kuulovammaisten Lasten Vanhempien Liitto ry

Kuurojen Liitto ry

Kuurojen Palvelusäätiö sr

Kynnys ry

Leijonaemot ry

Puhevammaisten Vertaistukiyhdistys ry

Suomen CP-liitto ry

Suomen Kirjoitustulkit ry

Suomen Kuurosokeat ry

Suomen Puhevammaisten Tulkit ry

Svenska hörselförbundet rf

Vammaisfoorumi

Viittomakielialan Tulkkauspalvelun Tuottajat TUPA ry